

פר' גאון רמב"ם ז"ל

כ"ג

① נפש
שוכר

מרפא את נשמת האדם, הרי שאין בטבעו שום דבר הנוגע אל הנשמה, ופי' נדרים מלמדת, שאם יאמר "קונם עלי ככר זה", הרי אכילת אותו ככר מויק לנשמתו והאם ע"י דבורו הקל נשתנה איכות הלחם? ולפיכך מתחלת פרשה זו ב"זה הדבר" בחשיבותו להפוך גם את איכותו של הלחם בנוגע לנשמת האדם. ולהסביר את חשיבות הדיבור לביי נקראו ראשי המטות, שהי' אנשים רגילים, ומכיון שנבחרו לנשיאים, נתקדשו כדיבורם של ביי עד שיש להם בנשיאותם דינים מיוחדים (הנשיא מביא שעיר על חטאתו, והכל חייבים בכבודו ואסור למרות את פיו ומכשי"כ לקללו). וכבר הורגלו ביי בעליונות של הנשיא עוד ממצרים (שהי' להם גם שם נשיאים - במ"ר פי"ב). וישמשו הנשיאים במהותם דוגמא לעם, ש"זה הדבר", שדיבורו של איש מישראל חשוב, ובכחו לקדש כל דבר, מדומם (לבדק הבית) עד צומח (תו"מ) מבהמה (לקרבן) עד אדם (בקדושת נשיאות). ועי' מה שהארכנו בזה בהדוה"ד שם.

לאמר זה הדבר אשר צוה ה'.
מכיון שהקדים "לאמר" ל"זה הדבר...".
נראה שהנשיאים נצטוו "לאמר" לביי לא רק דיני נדרים, אלא גם ש"זה הדבר אשר צוה ה'", ש"זה הדבר", שאמת נודר לה, יהי' חשוב ומקובל עליך, כמו "הדבר אשר צוה ה'". כמו האיסורים והמצוות אשר צוה ה', וכמו שאחזה והיר מאכילת נוי"ט שקצים ורמשים, כך תהי' זהיר מדבר שאסרת עליך בקונם. ובהדוה"ד היא דט"ו הבאנו מהכה"ק שיש הבדל בין "זה", האמור אחרי השם, כמו "בית זה", שמראה, שהמדובר הוא בזה ולא באחר, ובין "זה", הבא לפני השם, שאז מראה על חשיבות הדבר, כמו "זה היום עשה ה'", "זה אלי ואנוהו", "זה משה האיש". והבאנו שם, שבעשרת מקומות נאמר בתורה "זה הדבר" ובכולם מראה על חשיבות דיבורו של אדם. וכן גם בנדרים נאמר "זה הדבר" ללמד, שדיבורו של אדם כחו יפה להפוך את המותר לאסור ואת הרשות לחובה. והדגישה תורה ע"ז אחרי שקשה להסביר לאדם ענין נדרים אפילו ממצוות חוקיות, שהרי אין האדם יודע, למה מאכל זה או סם זה מרפא את הגוף ומבריאו, וסם אחר או מאכל אחר מויק ומחלישו, והוא סומך בזה על המומחה, על הרופא, שלמד והקיר את טבע האדם, המאכלים והסמים, וק"ו ביי של ק"ו, שעל האדם לסמוך על "בורא כל הנשמות רבון כל המעשים", שכתב לנו בתורתו, שבשר חזיר מויק לנשמת האדם ומי חטאת מטהרים את הטמא לנפש אדם. אבל קשה על האדם, במחו המצומצם, להבין ענין הנדרים, והוא שואל, הלא הלחם, למשל, אינו מויק ואינו

☞ The Last Word ☞

ANGER AND FORGETFULNESS

Arizal considered anger to be a more serious sin than all others. For when a person commits any sin other than becoming angry, his soul still remains in his body. But when angry, a person's soul departs from his body and is replaced by an "external soul". This explains why one tends to forget his Torah studies through becoming angry, due to the departure of the soul. (Sha'ar Ha-Yichudim at end; see Likutei Torah, Pinchas 80d; see Sicha of Shabbos Parshas Va'eira 5711).

With regard to the question of temper, and especially where we are speaking of anger, this weakness can be controlled by reflecting on the verse, "I visualize God before me always" (Psalms 16:8), which is also the introduction to the first part of the Shulchan Aruch [Code of Jewish Law], and thus an introduction to the entire code regulating Jewish behavior in the daily life. By reflecting upon the fact that one is always—at every moment—in the presence of God, how is it possible for him to sink so far as to display any kind of temper?

(Excerpt from a letter written by the Rebbe in 5733)

② outwack

ונס של מרה ומתן תורה ובנין המשכן ועוד, ומזכיר כמה דברים אשר לכאורה נראים כאינם עקריים (פסוק ז) "ומצרים מקברים וגו'" וגם מזכיר "ובאלהיהם עשה הי' שפטים", וכשמונה מקומות חנייתם מזכיר (פסוק ז) וישב על פי החירות "אשר על פני בעל צפון" שאינו ענין לחנייתם, (פסוק ח) "ויילכו דרך שלשת ימים במדבר אתם ויחנו במרה" אשר בשום מסע לא הודיענו מספר הימים שנסעו, (פסוק ט) ויבאו אילמה "ובאילם שתים עשרה עינת מים ושבעים תמרים" שאינו ענין המסעות, (פסוק יד) ויסעו מאלוש ויחנו

(לגא) אלה מסעי בני ישראל וגו'.
וברש"י ורבי תנחומא דרש בו דרשה אחרת משל למלך שהיה בנו חולה והוליכו למקום רחוק לרפאותו כיון שהיו חוזרין התחיל אביו מונה כל המסעות אמר לו כאן ישננו כאן הוקרנו כאן חששת את ראשך.
להבין דברי חכמים וחיזותם שאמרו דווקא המשל כאן ישננו כאן הוקרנו כאן חששת את ראשך, נראה בהקדם מה שיש לדקדק בסדר המסעות שדלג על המאורעות הגדולות של כלל ישראל כגון קריעת ים סוף והורדת המן

①

(4) שם (5) נחמיה

ברפידים "ולא היה שם מים לעם לשתות", ובבואם להר ההר (פסוק לז"מ) מאריך במיתת אהרן, (פסוק מז) ויחננו בהרי העברים "לפני נבו", והדברים צריכים ביאור.

ותבא שלא בא למנות כל המאורעות של בני ישראל בנסעם, אלא שבא להעיר דווקא על המקומות אשר היו ראוי לכלל ישראל להתעורר בהם ולא נתעוררו, וכדברי המדרש (במדבר רבה פרשה כגג) "מנה להם כל המקומות היכן הכעיסונו". והיינו "כאן ישננו" ולא הקיצו להתבונן בנסי ה' ונפלאותיו, "כאן הוקרנו" שנתרשל ונתקר אצלם ההתלהבות שקנו מקודם, וגם כתב מה שבכלל "כאן חששת את ראשך" שנאבדו מהם רועי בני ישראל ונשארו בלי ראש, ורק אלה הדברים מונה והולך באמצע המסעות.

וא"כ "כאן ישננו" הוא תוכחה על "ומצרים מקברים וגו'", אשר כל הרואה ישאל הרי מנהג מצרים לחנוט מתייהם מחמת חק ע"ז שלהם ומה זה ועל מה זה שעכשיו נהגו בקבורה, על זה ממשיך הפסוק "ובאלהיהם עשה ה' שפטים" וראו והכירו שאין ממש באליליהם וכפרו בע"ז לפי שעה ולא קיימו החוקים, וכלל ישראל ראו ולא הכירו בהנס הגדול הזה. וכן "ובאילים שטים עשרה עינת ימים" מעין לכל שבט, "ושבעים תמרים" כנגד ע"ז הזקנים (מכילתא הובא ברש"י בשלח טו, כז), "ויחננו שם" בלי התפעלות ובלי התעוררות [וכן יש לפרש הפסוק בפרשת בשלח].

3/ "כאן הוקרנו" יורה על חנייתם לפני בעל צפון שהוא נשאר מכל אלהי מצרים (רש"י בשלח יד, ב), ונתקררה קצת ההשגה ב"ובאלהיהם עשה ה' שפטים". וכן הודיענו ענין הליכתם שלשת ימים במדבר, שרק ג' ימים עברו מקריעת ים סוף וכבר התלוננו על המים המרים. וכן ברפידים שנסעו זה עתה מהמקום אשר זכו ללחם מן השמים ותיכף בעת "ולא היה שם מים לעדה" התלוננו ואמרו "היש ה' בקרבנו" (בשלח יז, ז), ונותקרו מגודל הכרתם בהנהגת הקב"ה בהורדת המן.

"כאן חששת את ראשך" פירושו כפשוטו שנסתלקו ראשי ישראל, והיינו מיתת אהרן וחייתם לפני נבו בית קבורתא דמשה. ובדברי

המדרש יש רמז להפסקות שמונה באמצע המסעות.

אלה מסעי בני ישראל אשר ילכו מארץ מצרים. והקצה נחמיה"ס, מדוע לא חמר אשר נסעו לארץ ישראל שהנסיעה תאמר תמיד לתקום אשר אליו נסעו ולא מתקום אשר משם נסעו, (יעו"ש מה שכתב זה). והלפע"ד נס"ד לפי מה שהקדמנו במקום אחר, שאלו היה ישראל משלימין נמצאים את כל הארבע מלות שנה, אשר נגזר עליהם והיו מתקנים את כל אשר היה עליהם לתקן, לא היו צריכים לכל אותן המסעות והיו נכנסים מיד לארץ ישראל, אך מפני שגורשו ממצרים קודם הזמן הנגזר, כמו דכתיב, כלה גרש יגרא אתכם מזה, וגם לא היו יכולים שם להתמחה מפני כי אז היו נכנסים לשער הני של טומאה, ולא היתה אז ח"ו תקומה לשונאיהם של ישראל, וזה גרם להם לשהות עוד נמדבר לרצעים שנה, ולעשות כל אותם המסעות, והנה אם תדקדק תמצא, שהנסיעה על מלת אלה היא אולם גרש, רמז, שמה שאלו ישראל קודם הזמן הנגזר הוא נפני שגורשו משם, וכמו שזכרנו, ח"ש, אלה, רמז, מה שאלו ונתגרו קודם הזמן זה היה הנורס לאלה מסעי בני ישראל. ומיושג שפיר מה שאמר אשר ילכו מרץ מצרים ולא חמר אשר נכנסו לארץ ישראל, יען כי רק יליאתם ממצרים קודם הזמן גרמה להמסעות האלה, וזה גרם להם שלא נכנסו תיכף לארץ ישראל. ובהקדמה זו יצא אל כחן מה דכתיב להלן ויכתוב משה את מואליהם למסעיהם על פי ה', והנה על מלות ויכתוב משה הנגינה היא קדמא ולאח, המרומת שקדמו ואלו ללאת קודם הארבע מלות שנה, זה גרם למסעיהם כדי לתקן מה שחסר להם וזה הזמן והיה להם לתקן נמצאים, וכל זה היה על פי גזירתו של הקב"ה.

(6) תורה ודברים

"ויכתב משה את מואליהם למסעיהם... ואלה מסעיהם למוצאייהם". התחיל ב"מוצאייהם למסעיהם" וסיים ב"מסעיהם למוצאייהם".

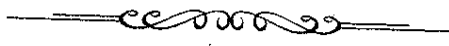
"זה ספר — תולדות אדם". והאדם בעצמו הוא הכותב בספר את כל תולדותיו. בידעים ובלא יודעים, אבל הוא כותב. ונתפתח את ספר הזכרונות ומאליו יקרא וחותם יד כל אדם בו". הפנקס פתוח והיד כותבת". ומכיון שמקורה ושרשה של נשמת האדם הוא גבוה מאד נעלה, מקום מוצאה הוא חלק אלוך ממעל ממש, נשמה שנתת בי טהורה היא, אמה בראתה" וכו' עד ש"נפחקה בי", הרי הוא רושם בספר את כל המסעות שהוא נוסע ממקום המוצא של נשמתו עד כל תחנה ותחנה בדרך נסיעתו, הלוך ונסוע, הלוך ונסוע. "ויכתב משה" — "ואתפשטותא דמשה בכל דרא", ובספר ה"תניא" כתוב, "שגם בכל איש ואיש יש ניצוץ של משה רבנו" — "את מואליהם למסעיהם". כל אדם מישראל כותב ורושם מן המוצא אל המסעות.

אבל המטרה הסופית היא, לא שכך ילך ויסע עד שיתדרדר למטה מטה. בהתדרדרות כזאת אפשר להגיע לעמקי שאול. אלא הבונה היא "ירידה צורך עליה". לרדת למטה — ולהעלות ולהתעלות, לרומם ולהתרומם. לברר את כל העולם הזה על ידי קיום התורה והמצוות, שנקבעו בכל הדברים הגשמיים שבעולם, ועל ידי כך הוא משפר אותם ומשחפר בעצמו. המעשים הטובים, שהאדם מקיים בימי חלודו עלי אדמות, הם שמעלים ומבררים גם את העולם וגם אותו בעצמו. ואלה מסעיהם למוצאייהם". מן המסעות המרובות שבעולם יתרום שוב למקור מוצאו.

וכשם שכך הוא הדבר בכל יחיד ויחיד בפרט, כן הוא בעם ישראל בכלל. מקור המוצא שלנו — ארץ ישראל. ומפני חטאינו גלינו משם, וכתבנו ספר-חיים גדול "מוצאייהם למסעיהם". מסעות רבות: "ויתהלכו מגוי אל-גוי מממלכה אל-עם אחר". אבל תכלית הכוונה היא לשוב אל "ואלה מסעיהם למוצאייהם", מן המסעות בגלות אל המקור והמוצא, אל ארץ ישראל.

(2)

התאווה לארץ ישראל

בספרו שבת הארץ, דן הרב קוק זצ"ל, בשאלתו של הרידב"ז: אין אפשר להפקיע קדושת מצוות שביעית ע"י מכירת הקרקעות לגוי, הרי בזה שמפקיעים את קדושת הארץ שוב אין כאן מצוות יישוב ארץ ישראל, והרי מצוות יישוב הארץ היא העילה להיתר המכירה!?

(7)

הרידב"ז

על כך ענה הרב, שזו טעות לחשוב שקדושת הארץ ומעלתה אינה אלא לקיים את המצוות התלויות בה, וכאשר אי אפשר לקיים את המצוות, שוב אין בה קדושה, וממילא אין מצוות יישוב הארץ.

6

ארץ ישראל דומה בזה לתלמוד תורה. מצוות ת"ת מביאה לידי קיום מצוות, אך בשום אופן אין לומר שזו תכליתה של המצווה. מצוות ת"ת קיימת גם כאשר אדם כבר למד ויודע את המצוות כולן. לת"ת יש ערך עצמי, וחייבין בלימודה גם בעניינים שאין להם קיום בזמן הזה, ונתן ראשון הלומד כבר יודע את כל התורה וכל השולחן ערוך (וע' בהקדמה לספר בית הלוי לר' יוסף דב סולוביצ'יק; וע"ע אורות התורה פ"ח, א).

11

והוא הדין לגבי קדושת ארץ ישראל. אין עיקר מעלתה בזה שהיא מחייבת אותנו במצוות התלויות בארץ, שכן לארץ ישראל יש ערך וקדושה עצמית, עד שגם כאשר נאלצים אנו להפקיע מחמת

6

אילוצים שונים איוו מצוה, אין זה גורע מקדושת הארץ, ועצם ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות, גם כשהן נפקעות ע"י הדחק, עומדת היא בעצם רוממות מעלת קדושתה."

7

אמנם ישנה גמרא המערערת לכאורה יסוד זה: "מפני מה נתאווה משה רבינו להיכנס לארץ ישראל, וכי לאכול מפריה הוא צריך, או לשבוע מטובה? אלא כך אמר משה: הרבה מצוות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בארץ ישראל. אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי" (סוטה יד ע"א).

2

רבים משתמשים בגמרא זו כדי למעט מערך מצוות ישוב ארץ ישראל, שהרי לכאורה נראה מגמרא זו שעיקר מצוות ישוב א"י היא לקיים המצוות התלויות בארץ. הרב צבי יהודה קוק זצ"ל שלל את הפירוש הפשטני הזה מכול וכול, ולסיוע הביא את דברי בעל 'בינה לעיתים', (ר' עזריה פיגו, ת"ח עצום, בעל 'גידולי תרומה' על ספר התרומה, שחי באיטליה לפני כמה מאות שנים). הוא דייק בלשון הגמרא. לא נאמר "אכנס לארץ כדי לקיים מצוות", אלא "אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולם על ידי". אם כן "לא מדובר ברווח פרטי של מצוות ע"י הכניסה לארץ". משה רבינו השקול כנגד כל ישראל, דואג לביסוסם של ישראל בכניסתם לארץ. הוא יודע שישנה חשיבות לכניסתו לארץ, כדי שתחת הדרכתו תתקיימנה המצוות של כלל ישראל בשלמותן.

31

36

"הרבה מצוות נצטוו ישראל, ואין מתקיימות אלא בארץ ישראל, אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי, בשביל זכות הרבים והשראת שכינה בישראל. לא שאני אקיימם, שזה אי אפשר, וכבר נגזרה גזרה על זה נגדי, אלא למען יתקיימו על ידי, שבית ישראל יקיימו אותן על ידי, בסיבתי ובשבילי. כי בהיותי שם עמם,

41

(3)

במקום קיומם, אפילו שעה אחת, אז ארבה מאוד לזרזם ולהזהירם
 על קיומם ועשייתם" (שיחות הרב צבי יהודה, במדבר עמ' 421).

חאוותו של משה רבינו להיכנס לארץ לא בערה בו למען הרווח
 האישי שלו, אלא לטובת כלל ישראל, שערכם של המצוות יעלה,
 כשהן יתממשו בתחילת הישוב בארץ ישראל על ידו. וכבר אמרו
 שאילו היה משה נכנס לארץ ישראל ובונה את המקדש, הוא לא
 היה חרב לעולם (ר' פי הגר"א לשה"ש ד, ו; ספורנו דברים ג, כה; פי
 מאורי החיים על אור החיים דברים א, לו באריכות).

Masei

Leadership at a Time of Crisis

(8)
 Lessons in
 Leadership

Parashat Masei always occurs at the heart of the Three Weeks. This is the time when we engage in an act of collective recall of our two greatest defeats as a nation. The symbol of the nation was the Temple in Jerusalem. So the symbol of the nation's defeat was the destruction of the Temple. It happened twice, once in the sixth century BCE, the second time in the first century of the Common Era. In both cases it happened because of poor leadership.

The first defeat was set in motion some three centuries before it happened by a disastrous decision on the part of King Solomon's son Rehoboam, which we discussed earlier in *Parashat Vayikra*. The people were restless during the latter part of Solomon's reign. They felt he had placed too heavy a burden on them, particularly during the building of the Temple. When he died they came to his son and successor and asked him to lighten the load. His father's counsellors told him to accede to their request. They gave him one of the finest pieces of advice ever given to a leader: if you serve the people they will serve you (1 Kings 12:7). Rehoboam

(4)

did not listen. The kingdom split. Defeat of both halves – the northern and southern kingdoms – was inevitable and only a matter of time. As Abraham Lincoln said, "A house divided against itself cannot stand."¹

The second defeat, in the days of the Romans, was the result of a complete collapse of leadership during the late Second Temple period. The Hasmonean kings, having defeated Hellenism, then succumbed to it. The priesthood became politicized and corrupt. The Rambam wrote, in his letter to the sages of Marsailles,² that the Second Temple fell because Jews had not learned military strategy and the laws of conquest. The Talmud says it fell because of gratuitous hatred (Yoma 9b). Josephus tells us it fell because of conflicts within the forces defending Jerusalem.³ All three explanations are true and part of the same phenomenon. When there is no effective leadership, divisions open up within the group. There is internal conflict, energy is wasted, and no coherent strategy emerges. Again defeat becomes inevitable.

In Judaism, leadership is not a luxury but a necessity. Ours is a small and intensely vulnerable people. Inspired, we rise to greatness. Uninspired, we fall.

But there is, oddly enough, a deeply positive message about the Three Weeks. For the fact is that the Jewish people survived those defeats. They did not *merely* survive – they recovered and grew stronger. They became in the most positive sense a nation of survivors. Who gave them that strength and courage?

The answer is three leaders whose names are indelibly associated with the Three Weeks: Moses, whose message to the generations at the beginning of Deuteronomy is always read on the Shabbat before Tisha B'Av; Isaiah, whose vision gives that day its name as *Shabbat Hazon*, and Jeremiah, the prophet who foresaw the destruction and whose words form the *haftarah* for two of the Three Weeks.

What made these men great leaders? They were all critical of their contemporaries – but then, so are most people. It takes no skill

1. Abraham Lincoln, Republican Party Nomination Acceptance Speech (Springfield, IL, June 16, 1858).
2. English translation available in Isidore Twersky, *A Maimonides Reader* (Springfield, NJ: Behrman House, 1976), 463ff.
3. See *Flavius Josephus: Translation and Commentary*, vol. 1b, *Judean War*, trans. Steve Mason (Leiden, Netherlands; Boston: Brill, 2008).

whatsoever to be a critic. All three predicted doom. But Jeremiah himself pointed out that predicting doom is a no-risk option. If bad things happen, you are proved right. If they do not – well, clearly God decided to have compassion.⁴

So what made Moses, Isaiah, and Jeremiah different? What made them great leaders? Specifically, what made them leaders in hard times, and thus leaders for all time? Three things set them apart.

The first is that they were all *prophets of hope*. Even in their darkest moments they were able to see through the clouds of disaster to the clear sky beyond. They were not optimists. We talked earlier about the difference between optimism and hope: optimism is the belief that things will *get* better. Hope is the belief that if we work hard enough together, we can *make* things better. It takes no courage to be an optimist, but it takes courage, wisdom, a deep understanding of history and possibility, as well as the ability to communicate, to be a prophet of hope. That is what Moses, Isaiah, and Jeremiah all were. Here is Moses:

When all these blessings and curses I have set before you come on you and you take them to heart wherever the Lord your God disperses you among the nations, and when you and your children return to the Lord your God and obey Him with all your heart and with all your soul according to everything I command you today, *then the Lord your God will restore your fortunes and have compassion on you and gather you again from all the nations where He scattered you*. Even if you have been banished to the most distant land under the heavens, from there the Lord your God will gather you and bring you back. (Deut. 30:1–4)

Here is Isaiah:

I will restore your leaders as in days of old, your rulers as at the beginning. Afterwards you will be called the City of Righteousness, the Faithful City. (Is. 1:26)

4. See Jeremiah 28; *Mishneh Torah, Hilkhot Yesodei HaTorah* 10:4.

And this is Jeremiah:

This is what the Lord says: "Restrain your voice from weeping and your eyes from tears, for your work will be rewarded," says the Lord. "They will return from the land of the enemy. *There is hope for your descendants*," says the Lord. "Your children will return to their land." (Jer. 31:15-16)

The point about all three of these prophecies is that they were delivered knowing that bad things were about to happen to the Jewish people. They are not easy hope; they express hope rescued from the valley of despair.

The second characteristic that made Moses, Isaiah, and Jeremiah different was that they delivered their criticism in love. Isaiah said in the name of God perhaps the loveliest words ever spoken to the Jewish people: "Though the mountains be shaken and the hills be removed, My unfaithful love for you will not be shaken nor My covenant of peace be removed" (Is. 54:10). Jeremiah, in the midst of his critique of the nation, said in the name of God, "I remember the kindness of your youth, how as a bride you loved Me and followed Me through the wilderness, through a land not sown" (Jer. 2:2). Moses' love for the people was evident in every prayer he said on their behalf, especially after they had made the Golden Calf. On that occasion he said to God: "Now, if You would, please forgive their sin. If not, then blot me out of the book that You have written" (Ex. 32:32). He was prepared to give his life for his people. It is easy to be a critic, but the only effective critics are those who truly love – and show they love – those whom they criticize.

Third, Moses, Isaiah, and Jeremiah were the three prophets who, more than any others, spoke about the role of Jews and Israel in the context of humanity as a whole. Moses directed the people to keep the commands "for they are your wisdom and understanding in the eyes of the nations" (Deut. 4:6). Isaiah said in God's name: "You are My witnesses... that I am God" (Is. 43:12), and "I created you and appointed you a covenant people, a light of nations, opening eyes deprived of light, rescuing prisoners from confinement, from the dungeon those who sit in darkness" (42:6-7). Jeremiah was the leader who defined for all time

the role of Jews in the Diaspora: "Seek the welfare of the city to which I have exiled you and pray to the Lord on its behalf, for in its prosperity you shall prosper" (Jer. 29:7) – the first statement in history of what it is to be a creative minority.

Why did this universal perspective matter? Because those who care only for their own people are chauvinists. They create false expectations, narrow and self-regarding emotions, and bravado rather than real courage.

Moses had to show (as he did when he rescued Yitro's daughters from the local shepherds, Ex. 2:17) that he cared for non-Israelites as well as Israelites. Jeremiah was told by God to become a "prophet to the nations," not just to Israel (Jer. 1:5). Isaiah, in one of the most remarkable prophecies of all time, showed as much concern for Egypt and Assyria, Israel's enemies, as for Israel itself (Is. 19:19-25).

Great leaders are great not just because they care for their own people – everyone except a self-hater does that – but because they care for humanity. That is what gives their devotion to their own people its dignity and moral strength.

To be an agent of hope, to love the people you lead, and to widen their horizons to embrace humanity as a whole – that is the kind of leadership that gives people the ability to recover from crisis and move on. It is what made Moses, Isaiah, and Jeremiah three of the greatest leaders of all time.